ÂŞIK EDEBİYATI HALK ŞİİRİNİN TARİHSEL GELİŞİM SÜRECİ[1]

THE HISTORICAL DEVELOPMENT PROCESS OF MINSTREL LITERATURE-FOLK POETRY

Zekeriya KAPTAN[2]

Yasemin YURDUŞEN[3]

ÖZET

Âşık Edebiyatı, yüzyılların birikimiyle biçimlenerek kendisini besleyen mutlak güzelliğe ulaşma çabası ile ilâhi aşkı tasavvuf şiirleriyle yüceltip, var olan yaşamın güzel yanlarını överken, acılarına dramatik bir dille vurgu yaparak, toplumsal ve kişisel taşlamalarında saklı öğretileriyle Anadolu insanının yaşadığı süreçleri gözler önüne serip sözlü geleneğin günümüze kadar ulaşmasını sağlamıştır. Âşık Edebiyatı içerisinde var olup bu kültürel geleneğin şekillenmesine vesile olan kişiler ise (Halk Şairleri) âşıklardır.

Geçmişten günümüze âşık; sosyo-kültürel boyutuyla bakıldığında görülüyor ki yaşam süzgecinden geçerek halkın üzüntülerini, sevinçlerini, toplumsal değerlerini, inançlarını, öğütlerini ve bu gibi benzer değerlerini şekillendirip sözlü kültürle bütünleştirmiştir. Var olan kültürle birlikte yaşamın bir parçası olan bu temaların, gelecek kuşaklara sözel olarak aktarımında *halk şiiri*'nin rolü ise büyüktür.

Bu çalışmada, Âşık Edebiyatı Halk Şiirindeki tarihsel oluşum ve gelişim sürecinin incelenmesi amaçlanmıştır. Bu bağlamda Âşık Edebiyatının 13. yüzyıldan 20. yüzyıla kadar olan dönemsel süreci ve yaşayan önemli âşıklarla birlikte tablolaştırarak sınıflandırılmıştır. Resimlerle desteklenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Âşık Edebiyatı, Âşıklık Geleneği, Halk Şiiri.

1 Bu makale, Cumhuriyet Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü Güzel Sanatlar Eğitimi Bölümü Müzik Ana Bilim Dalı'nda Yrd. Doç. Dr. Zekeriya KAPTAN'nın danışmanlığında Yasemin YURDUŞEN'nin hazırladığı ve 28/01/2013 tarihinde tamamladığı "Âşık Edebiyatı Halk Şiiri'ndeki Eğitsel ve Öğretisel Unsarlar (Âşık Veysel Örneği) adlı yüksek lisans tezinden çıkarılmıştır.

2 Yrd. Doç. Dr., Cumhuriyet Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Güzel Sanatlar Eğitimi Bölümü Müzik Ana Bilim Dalı.

3 Müzik Öğretmeni.

ABSTRACT

The Minstrel Literature having been shaped with the accumulation of the centuries sublimates the endeavor of reaching the absolute beauty and divine love with the sufi poetry. As it praises the beautiful sides of life, it also emphasizes the agonies of life dramatically. Revealing the historical process of Anatolian people whose doctrines are hidden in social and individual lampoon, the Minstrel Literature also has provided opportunity to carry the verbal tradition until today. Those who take place in the Minstrel Literature and help to shape this cultural tradition are (folk poets) minstrels.

From past to present the minstrels have shaped the sorrows, joys, social values, faiths, advices and alike values of people and integrated them with the verbal culture. The role of the minstrels who quoting such themes, which are a part of life together with the existing culture, verbally to the generations to come is very significant.

In this study, it is aimed to research the historical formation and progress of Minstrel Literature. In this context the periodic process of Minstrel Literature between the 13th century and 20th century was studied and it was tabulated and classified with the living prominent minstrels and supported with the photographs and pictures.

Keywords: Minstrel Literature, Tradition of Minstrels, Folk Poetry.

GİRİŞ

Toplumun geleneksel değerlerini devam ettirebilmesi ve toplumsal düzenin sağlanabilmesi için kültürel değerlerin önemi oldukça büyüktür. Bu nedenledir ki kültür, bir toplumun sahip olduğu bilgi, inanç, sanat, ahlâk gelenek ve görenek gibi manevi değerlerin bütünü ve toplumsal yaşamanın bir ürünü olarak ortaya çıkmıştır. Bu şekliyle kültürün, bir yandan toplumsal hayatı düzenlerken diğer yandan bu hayatı yönlendirmekte olduğunu söylemek doğru bir yaklaşım olacaktır. Bununla birlikte kültür; geçmişten günümüze süregelen davranış kalıplarının/kodlarının depolandığı, saklandığı ve aktarıldığı soyut bir kavram olup, toplumsal bir bellek olarak da kabul edilebilir.

Var olan kültürü kuşaktan kuşağa aktaran ve ona hayat veren ise halktır. Dolayısıyla halk, geçmişten günümüze toplumun her kesiminde yaşayan ve ortak kültür unsurları bulunan insan ve insan topluluklarıdır (Aslan, 2008). Başka bir ifadeyle halk, belli bir gelenek içinde oluşmuş ve oluşan bu geleneğin kendisine ait olduğunu kabul eden bir topluluk olmuştur. Geleneğin devamlılığını sağlayan bir diğer unsur ise sözlü kültürdür. Sözlü kültürün temelini oluşturanlar ve Halk Edebiyatı içinde önemli ana başlıklardan bir kaçı olanlar, hiç kuşkusuz Âşık Edebiyatı, Âşıklık Geleneği ve âşıkların sözlü geleneği olan Halk Şiiri'dir. Halk Edebiyatı'nın büyük bir bölümünü kapsayan ve belli bir icrası, yerleşmiş bir geleneği

olan âşık edebiyatı, kökeni, dini ve milli bir geçmişe uzanan; sözlü, yazılı ve elektronik kültür dairesi içerisinde değişim ve dönüşüme uğrayan; kendisinin veya başkalarının şiirlerini saz eşliğinde çalıp okuyan ya da halk hikâyeleri anlatan ve Âşık adı verilen saz şairlerinin oluşturduğu edebiyattır. Âşık edebiyatı, var olduğu dönemden günümüze kadar güçlü temsilcilerini yetiştirmiş özellikle 16. yüzyılda yetiştirdiği âşıklarla halkın şiir anlayışına ve zevkine yön veren bu edebiyat, 19. yüzyılda zirveye ulaşmıştır. Halk kültüründe önemli bir yer teşkil eden Âşıklık Geleneği ise, yüzyılların birikiminden süzülerek biçimlenmiş, belirli kuralları olan, şiirin kalıcı ve etkileyici özelliğinden yararlanarak kuşaktan kuşağa aktarılan bir değerler bütünüdür. Bu sebepledir ki âşık edebiyatı, âşıklık geleneğinin oluşmasında ve bu gelenek içinde yetişen âşıkların şekillenmesinde geçmişten günümüze kaynaklık etmiş ve kültürel mirasın gelişmesinde önemli bir rol oynamıştır (Artun, 2011).

Bu çalışmada Âşıklık geleneği ile ilgili olarak 13.yüzyıldan 20. yüzyıla kadar olan dönemlerin tablosal veriler açısından dağılımı yapılarak sınıflandırma yoluna gidilmiştir.

1. ÂŞIK EDEBİYATI'NIN OLUŞUM VE GELİŞİM SÜRECİ

Halk kültürünün en önemli yapı taşlarından birini oluşturan Âşık Edebiyatı geleneği, Orta Asya'dan Anadolu'ya geliş sürecinde, sosyo-kültürel yapının toplum üzerindeki etkisiyle zamanın süzgecinden geçerek günümüze kadar ulaşmış ve halk şiirinin etkisiyle toplum üzerinde şekillendirici bir yanı olduğu, yapılan araştırmalar sonucunda görülmüştür (Artun, 2011). Âşık Edebiyatına ilişkin süreçten bahsetmeden önce, ozan ve âşık kavramları ile bunların tarihsel boyutlarına kısaca değinmek yerinde olacaktır.

Ozan kavramına ilişkin birçok müzik içerikli ansiklopedide, Oğuz Türklerinin şair-çalgıcılara verdiği ad olarak bahsedilmektedir. Ancak kökü ve nasıl türetildiği bilimsel olarak açıklanamayan "ozan" sözcüğünün, çeşitli Oğuz boyları arasında kopuzla türkü söyleyen ve oğuz destanları okuyan halk sanatçıları için kullanıldığı yapılan araştırmalarla bilinmektedir (Say, 2005). İlgili çalışmasında Albayrak (2007), "Fuat Köprülüye göre "ozan" sözcüğü kökeni bakımından tartışılmakla birlikte, İbn Mühennâ lügatinde yer alan ozmak (önce gelmek, ileri geçmek) fiili, ozgan (koşuda birinci gelen köpek) ve ozuş (kurtuluş) kelimeleriyle ilgili olduğunu, Oğuz Türkçesi'nde "g" sesleri düştüğünden ozan kelimesinin 'oz-gan, oz-an' şeklinde oluştuğunu ileri sürmüştür" ifadesini kullanmıştır. Ayrıca Albayrak (2007), Ozanın Oğuz Türkleri arasında "saz şairi" anlamında kullanıldığını ve bunu Dede Korkut Kitabı'nda geçen, "At ayağı külüg, ozan dili çevük olur" cümlesinden anlaşıldığını dile getirmektedir. İslamiyet'ten önceki süreçlerde ozan, oyuncu, hekim, şarkıcı ve çalgıcı misyonuna sahip iken sonraları şiir üreten, şiir okuyan,

bu şiirleri çalgılarıyla melodi üreterek söyleyen saz şairi olarak benimsenmeye başlanmış olduğu bilinmektedir. Bu saz şairlerine, çeşitli Türk kavimleri tarafından ayrı adlar verilmiştir. "Altay Türklerinin "Kam"; Kırgızların "Baksı (Bakşı)"; Yakutların "Oyun"; Tonguzların "Şaman"; Oğuz Türklerinin "Ozan" dedikleri yapılan araştırmalar sonucunda tespit edilmiştir (Heziyeva, 2010).

Artun (2011) biraz daha detaya inerek, Âşıklık Geleneğini temsil eden ozan-baksılar hakkındaki verilerin M.S. 5. yüzyılın ilk yarısı olan Hun dönemine ait olduğunu dile getirmektedir. Bununla birlikte Artun (2011) ozanlarla ilgili olarak, göçebe Oğuz topluluklarında kopuz eşliğinde destan, türkü okuyan yarı kutsal kişiler olduklarını ve Atilla'dan itibaren, eski Türk ordularında hükümdarların yanı başında ozanların bulunduğunu ve bu incelemenin Latin kaynaklarından tespit edilmiş olduğunu yaptığı çalışmada dile getirmektedir. 15. yüzyılın ortalarına kadar Selçuklu ordularında bulunan ve Anadolu Türk Beylerinin saraylarında yer alan ozanlar, zamanla bu kelimeden sıyrılarak "âşık" kavramının oluştuğunu Fuat Köprülü, yapılan araştırmalarla ortaya koymaktadır. Diğer bir yandan Kabaklı (2008), "ozan" kelimesinin, 14. yüzyıldan sonra saz şairlerine ait bir anlam olmaktan çıkarak "boşboğaz, geveze" anlamlarına gelmeye başladığını, süreç içerisinde ise şairlerin "âşık" kavramını benimsediğini dile getirmektedir. Aslan (2008) ise bu konuya şöyle açıklık getirmiştir; "Oğuzca, "önce gelmek", "öne gelmek" anlamlarına gelen ozan sözcüğü, daha sonra anlam değişikliğine uğrayarak kopuzla türkü söyleyen halk şairleri için kullanılmıştır". 15. yüzyıldan sonra, "ozan"ın yerini "aşık" kavramı almıştır.

Tarihten günümüze birçok farklı anlamı içinde barındırmış olan "âşık" kavramını ile ilgili Şenel (1997-98), şunları söylemektedir; "Âşık, seven kimse demektir. Bu sevgi dünyevi, yani maddidir." Tasavvufi manada âşık, Allah'a âşık olmuş gibi bağlı olan, Allah'ın cemali ve celali sıfatlarına tutkun olan kimsedir. Bu aşk ise manevidir. Edebiyatta ise âşık, saz çalabilen, irticalen şiir söyleyebilen, atışabilen, çoğu zaman gezgin olan ve bir ustaya bağlı kişidir." Diğer yandan Artun (2011), "âşık" kavramını şöyle tanımlamaktadır; "Anadolu'da aşık adına 13. yüzyıldan sonra rastlamaktayız. Türkçede "ışık", Arapçada "seven" ve "gönül" anlamına gelen "âşık" sözcüğü, önceleri İslami şiirler söyleyen şairler tarafından kullanılmaya başlanmış, daha sonra saz şairlerinin hepsi "âşık" adını almışlardır." Veled Çelebi (Dizdaroğlu, 1969) ise, "ışk" ve "âşık" sözcüklerinin Türkçede yer alan "ışık" sözcüğünden geldiği düşüncesindedir.

2. ÂŞIK EDEBİYATI VE TARİHSEL SÜRECİ

Âşık Edebiyatı hiç kuşkusuz, Türk kültürünün en önemli yapı taşlarından birisini oluşturmuş ve çağlar boyu toplumun ortak kültürünü ortaya koyarak önemli bir kurum olmuştur. Bu kurum, ozan-baksı geleneğinin

İslamiyet'ten sonra oluşan tasavvufi düşünce ve Osmanlı'daki yaşam biçiminin kabulleriyle doğmuştur. Diğer bir taraftan Aşık Edebiyatıyla ilgili Akalın (1983), Asya'da, eli kopuzlu ozanların başlattığı ulusal bir şiir geleneği olduğunu ifade etmektedir. Önceleri dini-tasavvufi halk edebiyatı olarak gelişen bu kültür, 15. yüzyıldan sonra sosyo-kültürel yapıyla birlikte yeni bir oluşum içerisine girmiş, köyde, kırsal bölgelerde, orduda… vb. âşık edebiyatı adı verilen bir gelenek oluşmaya başlamıştır. Bu gelenek, her bölgenin yöresel kültürü, yaşam koşulları, dili ve beğenisiyle meydana gelmiştir.

Âşık Edebiyatının tarihsel sürecine bakıldığında araştırmalar sonucunda görülüyor ki yaklaşık 12. yüzyılda tekke edebiyatıyla bütünleşip ardından yavaş yavaş şekillenerek tekke edebiyatından ayrılan ve 15. yüzyılın sonlarına doğru halk kitlelerine ulaşıp, âşık edebiyatı adıyla günümüze kadar süren bu gelenek, sayısız âşık'ı bünyesinde barındırmıştır. Daha iyi anlayabilmek için aşağıda dönemin âşıklarına, ozanlarına ve tarihsel gelişim sürecine değinilip, kronolojik açıdan tablo oluşturulacaktır.

İlk Türk tarikatı olarak Türkistan'da Ahmet Yesevî önderliğinde ortaya çıkan "Yesevilik" halk kitlelerine İslâmî bilgiyi, ahlâkı, tasavvufun gerektirdiği şekliyle prensipleri öğretmek amacıyla Ahmet Yesevî ve halifeleri bu görevi üstlenmişlerdir. Yesevîlik anlayışıyla birlikte 11. yüzyıldan itibaren bu düşünceye bağlı olan ozan ve dervişlerin Anadolu'ya yerleştiklerini kitabında dile getiren Artun (2011), 11. yüzyılın sonlarına doğru Mevlevîlik ve Bektâşîlik adı altında Anadolu'da iki tarikat etrafında kollar oluşturup tekkelerini kuran dervişlerin, Anadolu'ya yayılarak bu iki tarikatın halk tarafından kabulünü sağlamaya çalıştıklarını da ortaya koymuştur. Bu iki tarikat arasında Mevlevîlik daha çok üst tabakaya yani aydın kesime seslenirken, Bektâşîlik ise, daha çok halka yani az eğitimli kitlelere seslenmektedir.

13. yüzyıldan itibaren bu akım, Anadolu'da halk arasında hızla yayılmaya başlamıştır. Bu yüzyılda Anadolu'da dinî-tasavvufî akımın temelini oluşturanlar ve bu düşünce sistemini geniş kitlelere duyurmayı başaranlardan Şeyyad Hamza, Mevlâna Celâleddin Rûmi, Yunus Emre, Hacı Bektâşı Veli, Abdal Musa, Kaygusuz Abdal, Viranî, Hacı Bayram Veli, Pir Sultan Abdal… gibi büyük şairler yetişmiş ve âşık edebiyatı geleneğinin oluşmasına kaynaklık etmişlerdir.

Yunus Emre Hacı Bektaş Veli

13.Yüzyılda Yaşamış Tasavvufî Halk Edebiyatının Önemli Öncüleri

13.yüzyılın başlarında Moğol istilasından kaçarak Anadolu'ya gelenlerin, Orta Asya'dan bilhassa Horasan'dan gelen Türkmen şeyh ve dervişler olduğunu ve 1. Alâaddin Keykubat döneminde başlayan tekke ve tarikatlarda yetişen birçok sufi şairin etkisiyle de var olan düşüncenin yayılmaya başlandığını Artun (2011) bu şekilde dile getirirken, Aslan (2008) ise, 11. yüzyıldan itibaren şeyh ve dervişlerin, Türkistan ve Horasan'dan Anadolu'ya gelmeye başladıklarını ve burada sufilerin kurdukları birçok tarikat ve tekkelerde yetişen şairlere, tasavvufi düşüncenin yayılması konusunda yardımcı olduklarını söylemiştir. Ayrıca Artun (2011), tasavvuf düşüncesini halk kitlelerine yaymak fikrinden dolayı dinî-tasavvufî şiirlerin, eserlerin Oğuz Türkçesi edebiyatıyla kendini göstermeye başladığını ve artık ozanın sazıyla şiiriyle halkın duygularına tercüman olan Alevî-Bektâşî kültürünün doğduğunu ve böylelikle bu kültürün, Anadolu'da Türk diliyle oluşan edebiyatın, kırılma noktasını da beraberinde getirdiğini dile getirmiştir. Bu yüzyılın önemli şairleri şu şekilde sıralanmaktadır: Mevlâna Celâleddin Rûmi, Taptuk Emre, Yunus Emre, Hacı Bektâşı Veli, Şeyyad Hamza, Sultan Veled, (Oğuz ve diğerleri, 2011).

Alevi-Bektaşi Şiir Geleneğinin Önemli Temsilcilerinden Kaygusuz Abdal

14. yüzyıl da Türkçenin yaygın bir şekilde kullanılmaya başlanılmasıyla birlikte mesnevî tarzının daha çok dînî, tasavvufî eserlerle zenginleşmeye başladığı görülmektedir. Bu yüzyılın âşık edebiyatında dil açısından bir ayrışma dönemi olduğu söylenebilir. Dönemin önde gelen şairlerinden Âşık Paşa'nın, Anadolu'da yaşayan halka, tasavvufu öğretmek için yazdığı 12 bin beyitlik "Garipname", tamamıyla tasavvufu konu alan "Vasfıhal", "Fakrname" gibi mesnevî tarzda şiirler yazdığı görülmektedir. Ayrıca bu dönemde İran edebiyatından etkilenerek yazılmış birçok dini içerikli eser, araştırmalar sonucunda ortaya çıkmıştır. Bu eserlerden birkaçı; "Kesikbaş Hikâyesi, Ejderha Destanı, Güvercin Hikâyesi, Muhammed Destanı, İsmail Destanı, İbrahîm Destanı, Maktel-i Hüseyin, İbrahîm Edhem Destanı, Muhammed Hanefi Cengi"dir (Ar-

tun, 2011). Bu yüzyılın önemli şairleri şu şekilde sıralanmaktadır: Kaygusuz Abdal, Abdal Mûsa, Âşık Paşa, Sait Emre, Gülşehrî, Kadı Dariri, Elvan Çelebi, Rabguzî (Oğuz ve diğerleri, 2011).

Bir Halk Âşığı Minyatürü

15. yüzyıl, ilk yarısından sonra, Tekke edebiyatının önemli bir kolu olan Bektâşî edebiyatı, fikir ve eğilimleri açısından âşık edebiyatının vazgeçilmez yapıtaşını oluşturmuştur. Bundan dolayıdır ki dönemin Yeniçeri Ocağı, Bektâşî edebiyatını benimsemiştir. Zamanla bu ocakta yetişen âşıklar, tasavvuf içerikli şiirlerin yerine, özgür bir şekilde şarabı, sevgiliyi konu alan şiirler oluşturmaya başladığı görülmektedir.

Âşık Edebiyatı, sade dil ve hece ölçüsüne dayanan şiir tekniğini saz ve söz eşliğinde bütünleştirerek gelişimini günümüze dek sürdürmüştür. 15. yüzyıldan sonra "ozan"lık kavramının yerini "âşık"lık kavramı almıştır ve böylelikle âşık edebiyatı ve onun oluşumunu sağlayan âşıklar, var olan bu geleneği geliştirip geniş kitlelere yayarak hafızalardan silinmeyecek güzel örnekler vermeye başlamıştır. Fakat Âşık edebiyatının ilk örnekleri ile ilgili yeterli bilgi bulunmamaktadır. Bu durum, sağlıklı değerlendirme yapmamızı engellemektedir (Artun, 2011).

Âşık edebiyatının geleneksel bir yapı ve kişilik kazanması ise 16. yüzyıl ortalarında geliştiği bilinmektedir. Dönemin ilk yarısında daha çok tekke tasavvuf edebiyatı şairleri yer almaktadır. Bu yüzyılda önemli şairler şu şekilde sıralanmaktadır: Ozan, Bahşî, Eşrefoğlu Rûmi, Hacı Bayram Velî, Akşemseddin, Süleyman Çelebi, Kemal Ümmî, Emir Sultan, Ruşenî, İbrahim Tennurî, Muhiddin Dolu, Yazıcıoğlu Mehmet (Oğuz ve diğerleri, 2011).

Pir Sultan Abdal

16. yüzyıldan itibaren halk kültürü ve âşık edebiyatının temelleri atılmış ve yazılı kaynaklarla gelecek kuşaklara aktarımı bu şekliyle başlamıştır. 16. yüzyıl bir yönüyle halk şiirinin hazırlık aşamasını oluşturmaktadır. Bu dönemdeki âşık edebiyatı ürünlerine bakıldığında halk dilinin kullanıldığı görülmektedir. Halk dilinin yanı sıra dönemin bazı âşıkları adlarının başına "kul" lakabını da kullandığı bilinmektedir. Bu durumun tasavvufun, özellikle de Bektaşiliğin etkisiyle olduğu Artun (2011), tarafından dile getirilmiştir.

Bu dönemdeki şiir geleneğinin önemli taşıyıcıları veya âşıkları genellikle hece ölçüsünü kullanmışlardır. Eğitimli olanlar ise aruz ölçüsünden şiirler söylemişlerdir. 16. yüzyılın sonlarına doğru bakıldığında ise, âşık edebiyatının yavaş yavaş etkisini yitirerek, divan edebiyatı ve dini tasavvufi halk edebiyatının etkisine girmeye başladığı görülmektedir. 16. yüzyılın önemli âşıkları şu şekilde sıralanabilir: Kul Mehmed, Öksüz Dede, Köroğlu, Pir Sultan Abdal, Hayali, Oğuz Ali, Bahşi, Hüseyni, Usuli, Kanberoğlu, Dalışman, Baba Süleyman, Geda Muslu, Çırpanlı, Armudlu, Kul Çulha, Karacaoğlan…

Van'da Bir Çalgıcı Kahvesi'nde Müzik İcra Eden Âşıkların Gravürü

17. yüzyıla gelindiğinde âşık edebiyatının daha çok belirginleştiğini ve bu anlamda gelişimini tamamladığı görülmektedir. Bu yüzyıl aşık edebiyatının güçlü temsilcilerini ortaya çıkaran ve altın çağını yaşayan bir dönem olarak da nitelendirilmektedir. Âşıklar bu yüzyıldan sonra "geleneksel âşık gezileri" adı altında köy köy diyar diyar dolaşarak seyahatlerini gerçekleştirmişler böylelikle âşık edebiyatının gelişmesine ve günümüze ulaşmasına büyük katkıda bulunmuşlardır. Bu dönemde âşık edebiyatı, farklı kitlelere yayılarak ilgi alanını genişletmiş, âşık kahvehanelerinin ve fasıl geleneğinin oluşmasını sağlamıştır. Görülüyor ki dönemin kültürü, bir yandan sade halk diliyle

şiirler sunan önemli âşıklarla, diğer taraftan dîvan edebiyatının etkisinde kalıp aruz tarzında örnek şiirler sunan Âşık Gevheri ve Ömer örnekleriyle gelişmiştir. 17. yüzyılın, her iki edebiyat türünü içinde barındırarak, âşık edebiyatının genişleme ve yayılma çağı olduğunu gösteren bir sürecin ürünü olduğu yapılan araştırmalarla görülmektedir.

Dönemin önemli âşıkları şu şekilde sıralanabilir: Temaşvarlı (Gazi) Âşık Hasan, Kâtibi, Âşık, Kayıkçı Kul Mustafa, Âşık Ömer, Gevherî, Kuloğlu, Üsküdarî, Dedemoğlu, Âhû Dede, Kul Nesimî, Seyyahî, Kul Muslu, Memikoğlu, Yamak, Keşfî, Mecnûn, Kul Deveci, Kâmil, Benli Ali, Âşık Ali, Derviş Ali, Âşık Halil, Eroğlu, Piroğlu, Köroğlu, Şah Bende, Demircioğlu, Afife Sultan, Ercişli Emrah, Öksüz Âşık, Sun'î, Şahioğlu, Üsküdarî Yazıcı, Edhemî, Gedaî, Hakî, Şermî, Taşbaz Ali, Tûrabî…

Müzik İcra Eden Kadın Âşık Kartpostalı

18. yüzyılda ise, Âşık edebiyatı gerileme sürecine girmiştir. Fakat dönemin âşıkları dîvan şairlerine rağmen, daha sosyal, daha güncel daha etkili konuları ele alan şiirler yazmışlardır. Diğer yandan bu dönemde âşıklık geleneğinin fazlaca yaygınlaştığını söylemek mümkündür. Öyle ki kahvehaneler, panayırlar, meyhaneler gibi halkla iç içe olan mekânlarda, ellerinde sazlarıyla şiirlerini söyleyen âşıklara rastlanmaktadır. Ayrıca bu dönemin, kadın âşıkları da içinde barındırmış bir dönem olduğunu söylemek mümkündür. Dönemin ilk kadın âşığı diyebileceğimiz Güzide Ana'nın, 18. yüzyılın ikinci yarısında yaşadığını dile getiren Ulusoy (1988), gelenekleri ve şiiri küçük yaşlardan itibaren babası Feyzullah Çelebi'den ve Hacı Bektaş dergâhındaki öteki ileri gelenlerden öğrendiğini söylemektedir. Bununla birlikte Kâtibî mahlasıyla da bilinen Güzide Ana, iyi bir eğitim görmüş ve bunu şiirlerinde dile getirmiş bir kadın âşıktır. Diğer bir taraftan Ulusoy (1988), haksızlığa tahammülü olmamakla birlikte, fakir görüntüsüyle halkın yanında olduğunu ve var olan gelirini yoksul halka verdiğini dile getirmektedir.

Ayrıca bu dönemde âşıkların değeri, her kesim tarafından bilinmeye başlanmakta fakat önemli âşıkların yetişmediği görülmektedir. Bu konuda Oğuz ve diğerleri'nin (2011), yaklaşımı ise şöyle: "XVII. yüzyılda başlayan klasik edebiyata özenme hareketi, XVIII. yüzyılda daha ileri bir düzeye ulaşmıştır. Şairlerin büyük bir kısmının ortaya koyduğu bu eğilim, asıl kendi tarzlarından uzaklaşmayı da beraberinde getirmiştir. Yani âşıklar, kendi tarzlarının dışına çıktıkları için asıl alanlarını boş bırakmışlar, fakat etkisi altında kaldıkları veya özendikleri

klasik şiirde de yeterince başarılı olamamışladır. Bu yüzyıldaki âşık sayısının fazlalığına rağmen güçlü temsilci yetişmemesinin önemli nedenlerinden biri olarak bunu söyleyebiliriz." şeklinde ifade eder. Ayrıca bu yüzyılda medrese öğrenimi gören ve bu çevrelere giren eğitimli âşıklar görülmektedir. Dönemin öğrenim görmüş âşıklarının, klasik şiir tarzını benimsedikleri bilinmektedir.

Bu yüzyılın önemli âşıkları şu şekilde sıralanabilir: Güzide Ana (Kâtibî), Ravzî, Âli, Hoca oğlu, Hükmî, Kâtibî, Derviş Mûsa, Kabasakal Mehmet, Levnî, Vartan, Nuri, Abdî, Âşık Sadık, Civan Ağa, Mecnûni, Kâmil, Âşık Halil,Âşık Said, Derûni, Samîmi, Reisoğlu, Âşık Ali, Âşık Nigarî, Âşık Kürşâdi, Âşık Süleyman, Âşık Bağdadî, Âşık Budala, Hasan Dede, Derviş Mehmed, Kütahyalı Sırri, Azbi, Şükri,Tamburî, Mustafa Çavuş, Şam'î, Nakdî, Seferlioğlu, Mağribîoğlu, Kara Hamza, Âgah, Âgahî, Âşık Ahmed, Âşık Nuri, Âşık Ravzî, Âşık Sadık, Hocaoğlu Kuymetî, Mahdûmî, Rıza Şermî, Talibî …

19.yüzyılda Urfa Yöresinde Saz Çalan Alevi Aşığını Yansıtan Bir Resim

19. Yüzyılda İstanbul'da Saz Çalan Bir Alevi Âşık

19. yüzyılda toplumsal değişim ve gelişim süreci, var olan âşık edebiyatının gerilemesine ve gelenekten uzaklaşmasına sebep olmuştur. Bu yüzyılda, divan edebiyatının gelişimi günden güne artarak âşık şiir geleneğinin divan edebiyatından etkilenmeye başladığı ve böylelikle halk kitlelerinden ve halk beğenisinden zamanla uzaklaştığı görülmeye başlanmıştır. Dönemin âşıklarının çoğu okur-yazardır. Âşıklar bazı önemli şairlerin (Âşık Ömer, Gevheri gibi) etkisinde kalarak, hece ölçüsü yerine aruz ölçüsünü ve divan şiirlerinin nazım şekillerini kullanmaya başlamışlardır. 19. yüzyılda oluşan en önemli gelişmelerden birisi de, batıya açılma olgusuyla birlikte toplumun sosyo-kültürel

yapısını belirleyen kurumları da derinden etkilemesi olmuştur. Ayrıca matbaanın yaygınlaşmasıyla yazılı kültürün oluşması, âşık edebiyatı geleneğinin en önemli yapı taşı olan sözlü kültür ortamının sarsılmasına sebep olmuştur.

Bu yüzyılda yetişen önemli âşıklar şu şekilde sıralanabilir: Arife Bacı, Âşık Şem'i, Âşık Şenlik, Âşık Tahirî, Bayburtlu Celalî, Bayburtlu Zihnî, Ceyhunî, Dadaloğlu, Deliboran, Dertli, Erzurumlu Emrah, Âşık Gedaî, Âşık Hızrî, Âşık Zileli Kamilî, Âşık Kusurî, Âşık Meslekî, Âşık Minhacî, Âşık Muhibbî, Âşık Ruhsatî, Âşık Serdarî, Âşık Seyranî, Silleli Sururî, Âşık Sümmanî, Tokatlı Nuri, Âşık Tıflî, Âşık Bezmi, Âşık Devamî …

20.Yüzyılın En Önemli Halk Ozanlarından Âşık Veysel

20.Yüzyılın Bir Diğer En Önemli Halk Ozanlarından Daimi

20. yüzyılda ise artık âşıklık geleneği eski önemini yitirmeye başlamış, kitle iletişim araçlarının ortaya çıkması, sanayileşmenin ilerlemesi, tekke ve medreselerin kapatılmasıyla birlikte âşıklar, kentleri terk ederek, gelişmenin az olduğu bölgelere gitmeye başlamışlardır.

20. yüzyılın ortalarına doğru, batı'nın etnomüzikoloji'ye verdiği önemle, âşık edebiyatının yeniden canlanmaya başlandığı görülmektedir. Bu dönemle birlikte dil sadeleşmeye başlamış, hece ölçüsüyle âşıklar şiirlerini söylemişlerdir. Var olan kitle iletişim araçlarıyla birlikte âşıklar bu geleneksel kültürü halka ulaştırmayı başarmışlardır.

Bu yüzyılda yetişen en önemli âşıklar şu şekilde sıralanabilir: Ali İzzet Özkan, Âşık Ferrahî, Âşık Mehmet Yakıcı, Âşık Veysel, Âşık Talibî, Âşık Meslekî, Âşık Emsalî, Sefil Selimî, Âşık İsmetî, Kul Gazi, Bayburtlu Hicranî, Davut Sularî, Âşık Efkarî, Âşık Gufranî, Kağızmanlı Hıfzı, Bayburlu Celalî, Yusufelili Huzurî, Habib Karaaslan, İlhamî, Posoflu Müdamî, Posoflu Zülalî, Racap Hıfzı, Nevcihan Özmerih, Sarıca Kız, Döne Sultan, Şah Turna, Âşık Nurşah (Artun, 2011).

ÂŞIK EDEBİYATI'NIN TARİHİ GELİŞİM TABLOSU

YÜZYIL	ÂŞIK EDEBİYATI'NIN DÖNEMSEL OLUŞUM SÜRECİ	YAŞAYAN ÖNEMLİ ÂŞIKLAR
13. yy.	Tasavvuf Edebiyatı halk arasında hızla yayılmaya başlanmıştır. Moğol istilasından dolayı Horasan'dan Anadolu'ya şeyh ve dervişler gelmiştir. Bununla birlikte tasavvuf edebiyatını yaymak için tekke ve tarikatlarda şairler yetişmiştir. Tasavvuf şiirleri, Oğuz Türkçesi edebiyatıyla oluşmaya başlanmış ve şiirler, artık halkın duygularını ifade eden, saz ve sözle bütünleştiren süreci doğurmuştur. Bu durum Alevi-Bektâşi kültürünü oluşturmuştur.	Mevlâna Celâlettin Rûmi, Yunus Emre, Hacı Bektâşı Veli, Şeyyad Hamza, Sultan Veled
14. yy.	Türkçenin farkındalığı bu dönemde daha çok hissedilir olmaya başlamıştır. Diğer yandan Anadolu'da ve Anadolu dışında yeni tarikatlar kurulmuştur. Tekkelerin varlığı günden güne benimsenmiştir.	Kaygusuz Abdal, Abdal Mûsa, Âşık Paşa, Sait Emre, Gülşehrî, Kadı Dariri, Elvan Çelebi, Rabguzî
15. yy.	Alevî-Bektâşî kültürü tasavvuf edebiyatından sıyrılıp, kendine özgü kurallarıyla içeriğini oluşturmaya başlamıştır. Halkın anlayabileceği sadelikte dil ve hece ölçüsü kullanılmıştır. Dönemin sonunda Ozanlık kavramından ziyade âşıklık kavramı benimsenmeye başlanmıştır. Bu dönemin sonundan itibaren âşık edebiyatı kültürü, kendini hissettirmeye başlamıştır. Fakat ilk dönemle ilgili bilgi bulunmamaktadır. İlk dönemde Tekke tasavvuf edebiyatı hakimdir.	Ozan, Bahşî, Eşrefoğlu Rûmi, Hacı Bayram Velî, Akşemseddin, Kemal Ümmî, Emir Sultan, Ruşenî, İbrahim Tennurî, Muhiddin Dolu, Süleyman Çelebi, Yazıcıoğlu Mehmet
16. yy.	Âşık Edebiyatı kültürü'nün oluşum dönemidir. Halk şiirinin hazırlık aşamasıdır. Dönemin aşıkları hece ölçüsüyle birlikte halk dilini kullanmışlardır. Bu dönemin sonlarına doğru ise âşık edebiyatının etkisi azalmıştır.	Kul Mehmed, Öksüz Dede, Köroğlu, Pir Sultan Abdal Hayali, Oğuz Ali, Bahşi, Hüseyni, Usuli, Kanberoğlu, Dalışman, Baba Süleyman, Geda Muslu, Çırpanlı, Armudlu, Kul Çulha, Karacaoğlan…
17. yy.	Âşık Edebiyatı bu dönemde altın çağını yaşamaktadır. Âşıklar dolaşarak bu kültürü geniş kitlelere duyurmaya başlamıştır. Ayrıca kahvehane ve fasıl geleneğinin oluşması sağlanarak her kesime ulaşmayı amaçlamıştır. Her iki edebiyatı da içinde barındırmış geniş kitlelere duyurmuştur. Bir diğer oluşum ise, bir kısım aşıkların askeri topluluklar arasından yetişmiş olmasıdır.	Temaşvarlı (Gazi) Âşık Hasan, Kâtibi, Âşık, Kayıkçı Kul Mustafa, Âşık Ömer, Gevherî, Kuloğlu, Üsküdarî, Dedemoğlu, Âhû Dede, Kul Nesimî, Seyyahî, Kul Muslu, Memikoğlu, Yamak, Keşfî, Mecnûn, Kul Deveci, Kâmil, Benli Ali, Âşık Ali, Derviş Ali, Âşık Halil, Eroğlu, Piroğlu, Köroğlu, Şah Bende, Demircioğlu, Afife Sultan, Ercişli Emrah, Öksüz Aşık, Sun'î, Şahioğlu, Üsküdarî Yazıcı, Edhemî, Gedaî, Hakî, Şermî, Taşbaz Ali, Tûrabî ….

18. yy.	Âşık Edebiyatının gerileme sürecidir. Bu dönemde âşıkların değeri bilinmekte fakat önemli âşıklar yetişmemektedir. Aruz şiirleri oluşturan âşıkların arttığı görülmektedir. Kadın âşıklığın ilk temelleri bu dönemde atılmıştır.	Güzide Ana, Hoca oğlu, Hükmî, Kâtibî, Derviş Mûsa, Kabasakal Mehmet, Levnî, Vartan, Nuri, Abdî, Âşık Sadık, Civan Ağa, Mecnûni, Kâmil, Âşık Halil,Âşık Said, Derûni, Samîmi, Reisoğlu, Âşık Ali, Âşık Nigarî, Âşık Kürşâdi, Âşık Süleyman, Âşık Bağdadî, Âşık Budala, Hasan Dede, Derviş Mehmed, Kütahyalı Sırri, Azbi, Şükri,Tamburî, Mustafa Çavuş, Şam'î, Nakdî, Seferlioğlu, Mağribîoğlu, Kara Hamza, Âgah, Âgahî, Âşık Ahmed, Âşık Nuri, Âşık Ravzî, Âşık Sadık, Hocaoğlu Kuymetî, Mahdûmî, Rıza Şermî, Talibî, Ravzî., Âli …
19. yy.	Sosyo kültürel yapının değişmesi ve gelişmesi Âşık Edebiyatı'nın gelenekten uzaklaşmasına neden olmuştur. Dönemin âşıkları okur-yazardır. Bu âşıklar artık hece ölçüsü yerine aruz ölçüsü kullanmaya başlamışlardır. Bu dönemde matbaanın yaygınlaşmasıyla birlikte sözlük kültür ortamının azalarak, yazılı kültür ortamına zemin hazırlanmıştır.	Arife Bacı, Âşık Şenlik, Âşık Tahirî, Bayburtlu Celalî, Bayburtlu Zihnî, Ceyhunî, Dadaloğlu, Deliboran, Dertli, Erzurumlu Emrah, Âşık Gedaî, Âşık Hızrî, Âşık Zileli Kamilî, Âşık Kusurî, Âşık Meslekî, Âşık Minhacî, Âşık Muhibbî, Âşık Ruhsatî, Âşık Serdarî, Âşık Seyranî, Silleli Sururî, Âşık Sümmanî, Tokatlı Nuri, Âşık Tıflî, Âşık Bezmi, Âşık Devamî, Âşık Şem'i …
20. yy.	Kitle iletişim araçlarının yaygınlaşmasıyla birlikte âşıklık geleneğinin önemini yitirmeye başladığı bir dönemdir. Tekke ve medreselerin kapatılmasıyla kırsal bölgelere giden âşıklar, bu yüzyılın ortalarına doğru batının etnomüzikoloji'ye vermiş olduğu değerle birlikte bu gelenek tekrar canlanmıştır. Bu dönemde dil sadeleşmiş ve âşıklar hece ölçüsünü tekrar kullanmaya başlamıştır.	Ali İzzet Özkan, Âşık Ferrahî, Âşık Mehmet Yakıcı, Âşık Veysel, Âşık Talibî, Âşık Meslekî, Âşık Emsalî, Sefil Selimî, Âşık İsmetî, Kul Gazi, Bayburtlu Hicranî, Davut Sularî, Âşık Efkarî, Âşık Gufranî, Kağızmanlı Hıfzı, Bayburlu Celalî, Yusufelili Huzurî, Habib Karaaslan, İlhamî, Posoflu Müdamî, Posoflu Zülalî, Racap Hıfzı, Nevcihan Özmerih, Sarıca Kız, Döne Sultan, Şah Turna, Âşık Nurşah ….

3. ÂŞIKLIK GELENEĞİNİ OLUŞTURAN SOSYO-KÜLTÜREL YAPI VE KURUMLAR

Tarihsel oluşum sürecinde var olan toplumun sosyo-kültürel yapısına bakıldığında görülüyor ki, bazı önemli kurumlarla, âşık edebiyatının devamı sağlanarak, günümüze kadar ulaştığı görülmektedir. Bu kurumlardan birkaçı hiç kuşkusuz medreseler, tekkeler, hanlar-kervansaraylar ve en önemlisi kahvehanelerdir. İslâmi kurallara uygun bilgilerin okutulduğu yer olarak bilinen medreseler, bu anlamda önemli bir kurum olmanın yarı sıra Âşık Edebiyatı kültürüyle de beslenmiştir. Tekkelerin, medreseler gibi İslâm uygarlığının ürünü olarak meydana geldiği ve sosyo-kültürel yaşamı etkileyerek şekillenmiş kurumlar olduğu bilinmektedir. Müritlerin tekke etrafında toplanarak, şeyhler ve âşıklar aracılığıyla hoşgörüye dayalı olarak gerçekleşen bu kurum, halkın sağlam bir şekilde iletişim kurmasını amaçlamıştır.

Diğer yandan kervanların konakladıkları büyük hanlar olarak bilinen kervansaraylar, âşık edebiyatının nesilden nesile taşınmasında rol oynamıştır. Kahvehaneler ise, âşık edebiyatı geleneğinin gelecek kuşaklara taşınmasında önemli bir yer teşkil etmektedir. İlk olarak 16. yüzyılın başlarında İstanbul'da açıldığı bilinen kahvehaneler, entelektüel kişilerin, bu kuruma gelmeleriyle birlikte yaygınlaşarak, her kesim tarafından tercih edilmeye başlanmıştır. Öyle ki bu kurum, sanatsal aktiviteleri de beraberinde getirmiştir.

5. SÖZLÜ VE YAZILI KÜLTÜR SÜREÇLERİNE GENEL BİR BAKIŞ

Âşıklık geleneğinin devamını sağlayan bu kurumlar sözlü ve yazılı kültürle birlikte şekillenmiş, bu geleneğin günümüze kadar ulaşmasını sağlamıştır. Bu kültürün temelini oluşturan önemli unsurlardan birisi hiç kuşkusuz geleneğin sözlü kültür ortamıyla doğmuş olmasıdır. Konuya ilişkin Artun (2011), sözlü kültürü şu şekilde tanımlamaktadır; "İletişim esasına dayanan ve insanların yazı, matbaa, elektronik araç gibi sesi, sözü ve bunların anlamlarını herhangi bir şekilde bir mekâna bağlayan teknolojiler kullanılmaksızın yüz yüze ve ses sese dayalı olarak iletişim kurdukları ortama "sözlü kültür ortamı" denmektedir." Diğer bir taraftan Irzık (1980), ise bu konuyla ilgili, toplumsal yaşamın her alanında bireylerin duygu, düşünce ve davranışlarıyla birlikte geleneğe egemen olan bu kültürün, toplum biçimleri içinde doğmuş ve gelişmiş olduğunu ifade etmektedir.

Sözlü kültürle birlikte oluşan ve Âşıklık geleneğinin devamını sağlayan bir diğer süreç ise, yazılı kültür ortamıdır. Bu kültür ortamında geleneğe ait kodlar artık hafızalarla değil, cönkler ve mecmualarla devam etmiş ve geniş kitlelere ulaşmıştır. 19. yüzyılın, cönklerin ve mecmuaların en fazla yazıldığı dönemi kapsadığını söylemek yapılan incelemeler ışığında mümkündür. Bu yüzyılda el yazmasıyla şekillenen aşık edebiyatı ürünlerinin bir kısmı halk hikayelerinden oluşmuştur. 20. Yüzyılın başlarında ise kitle iletişim araçlarının (radyo, televizyon, plak, kaset…vb) yaygınlaşmasıyla birlikte elektronik kültür ortamı doğmuş ve bu şekliyle âşıklık geleneği geniş kitlelere yayılarak, bu kültür ortamı, geleneğe yeni bir boyut kazandırmıştır.

6. ÂŞIK EDEBİYATI'NDA İÇERİK VE ŞİİRLERDEKİ ÖĞÜTSEL (DİDAKTİK) BOYUT

Âşık Edebiyatı geleneği geçmişten günümüze incelendiğinde, bir başka önemli boyut olarak, Türk kültürünün tarihsel süreci ve sosyokültürel yapısıyla birlikte, öğütsel tarzda şiirlerin oluşması ve topluma ışık tutması konusunda çok önemli kaynaklar oluşturduğu ortaya çıkmaktadır. Bu konuyu irdelemeden önce öğüt kavramıyla ilgili birkaç cümle söylemek yerinde olacaktır.

Öğüt kavramı genelde ders verme, var olan deneyimini aktarma, eğitim amaçlı,

eleştirel bakan, bazen öfkeyi içinde barındıran, yanlış olduğu düşünülüp düzeltilmesi gereken bir davranış üzerine söylenmektedir. Ayrıca taşlamayla arasında ince bir çizgi olduğunu dile getirmek doğru bir tespit olacaktır.

Âşık Edebiyatı'nın gelişmesine katkı sağlayan, toplumun sözcüsü olan âşıklar, halkın yaşayışından seçmiş olduğu konuları gene halkın diliyle anlatarak, güncel ve toplumsal olaylara seyirci kalmayıp, dostluk, kardeşlik, sevgi, nasihat gibi konulara değinerek, öğütsel açıdan topluma ışık tutmaktadırlar. Ayrıca halk şiirlerini, içinde yaşadığı kültür değerlerini, dönemin ve yaşamış olduğu toplumun gerçeklerini kendi bakış açısıyla sunmaktadırlar. Bu şekliyle âşıklar kimi zaman şiirlerinde, verdiği öğütlerle toplumu yönlendirmeye çalışmış, kimi zaman ise toplumun isteklerini ve tepkilerini halkın sözcüsü gibi düşünerek dile getirmişlerdir. Bu nedenledir ki âşık edebiyatıyla birlikte oluşan öğütsel boyut, halkı aydınlatarak bilinçlendirmeyi ve bilgilendirmeyi ilke edinmiştir (Artun, 2011).

7. HALK ŞİİRİ

Kültürel kimliğin oluşmasında ve oluşan kültürle geleneğin devamlılığının gelecek kuşaklara aktarılmasında yardımcı bir rol üstlenen halk kültürü ürünlerin, toplumların sosyo-kültürel boyutunu ve var olan karakteristik yapısını belirlemede önemli bir etken olduğunu söylemek ve eldeki verilerle birlikte bunun desteklendiğini dile getirmek doğru bir tespit olacaktır. Bu doğrultuda toplumsal kültürün var olan değerlerini oluşturan edebi eserlerin ise, toplumun yaşam biçimini yansıtan değerler bütünü olduğunu söylemek gerekmektedir. Böylesine değerli, toplumu şekillendirici ve var olan etkisi ile halk kültürü ürünlerinin en önemli yapı taşlarından biri olduğu düşünülen halk şiiri, insanların geçmişten günümüze var olan duygu ve düşüncelerini, gelenek ve göreneklerini, eğitim ve öğretimlerini ve daha nice sosyo-kültürel boyutun farkındalıklarını sağlayan bir kültür olmuştur. Geçmiş ve günümüz arasında bir köprü oluşturan bu kültürde görülüyor ki, duygu ve düşünceler halkın anlayabileceği bir dille yazılıp, kolaylıkla hafızalarda kalabilecek kafiyelerle, gerek yaratıcısı bilinen kişisel şiirler, gerekse sahibi unutulup anonim ifadesini kazanmış şiirler, asırlardır babadan oğula, anadan kıza sözlü gelenek kültürüyle aktarılıp günümüze kadar ulaşmıştır. Bu durum, hem kültür zenginliğini hem de Türk dilini bugüne kadar taşımıştır (Yılar, 2007).

Halk şiiri geleneği, Türk kültürünün tarihi süreçteki görünümüyle birlikte, bu süreç içerisinde paralel olarak değişmesi ve gelişmesiyle günümüze kadar ulaşmıştır (Artun, 1995). Bu gelenek, sosyo-kültürel boyutuyla birlikte irdelendiğinde görülüyor ki, halk şiirleri içerisinde bireysel konular ağırlıklı olsa da halkı aydınlatan, yol gösterici yanıyla toplumu eğiten ve öğreten halk şiirlerinin, bu yönüyle farkındalık sağladığını söylemek gerekmektedir. (Yılar, 2007).

Halk şiirlerinin günümüze kadar ulaşmasını sağlayan, oluşturdukları şiirlerle

halka eğitici ve öğretici boyutta yaklaşan âşıklar, toplum içinde birer öncü ve yol gösterici olmuşlardır. Bu yüzden âşıklar şiirlerinde, toplumun geleneğini, ahlâkını, kültürel yapısını pekiştirerek, halkın eğitilmesinde yardımcı olmuşlardır (Akkaya, 2010).

SONUÇ

Geçmişten günümüze süre gelmiş olup, sosyo-kültürel yapısıyla birlikte çağlar boyu toplumun dokusunu şekillendirmiş bununla birlikte kültürel mirasımızın oluşumuna katkı sağlamıştır Âşık Edebiyatı. Bu edebiyatın en belirleyici unsurlarından biri olan Alevi-Bektâşî edebiyatı, her ne kadar dönemler arası inişli çıkışlı süreçler yaşamış olsa da, özgün edebiyat anlayışıyla Âşıklık Geleneği, gelecek kuşaklara aktarımı konusunda önemli bir rol üstlenmiştir.

Alevi-Bektâşî edebiyatı sözlü kültürün bir ürünüdür. Öyle ki bu kültür, söz söyleme, söyleyeni dinleme, dinleneni tekrarlama, tekrarladığını yeni şiirlere yansıtmaya yönelik en etkin öğrenme yöntemidir. Sözlü kültürle yaşayan insanlar bu yöntem sayesinde pek çok şeyi bilmekte, unutmamaktadır. Alevi-Bektâşî halkı da bu kültürel aktarımın öncüsü olmuş, sazla, sözle ve müzikli ibadetle destekleyerek günümüze kadar ulaşmasını sağlamıştır. Bu kültürün oluşum sürecini bizlere yansıtıp, sözlü geleneğin devamlılığını ve gelecek kuşaklara aktarımını sağlayan âşıklar, bu kültürün temel taşını oluşturmaktadır. Alevi âşıklar ise bu geleneğin başında gelmektedir. Alevi âşığı, toplumun alıştığı bildiği basit anlatım kalıplarını kullanan, ayrıca halkın düşünüp ifade edememesiyle birlikte bu görevi doğaçlama yöntemle özlü bir şekilde şiirlerini toplumа sunan kişi olmuştur. Öyle ki bu âşıklar, Alevi-Bektâşî kültüründe kutsal kabul edilmiş birer düşünür ve hatta velî sayılmıştır. Konuyla ilgili olarak, âşıkların çoğunluğunun Alevilerden oluştuğunu Onatça (2007) kitabında; "Clarke'ın Sûfi müziğini inceleyen During'den aktardığına göre, âşıkların çok büyük bir bölümünün Alevi-Bektâşî kökenli olması, Alevi-Bektâşîlerin Türkiye'nin ulusal kültürüne büyük katkılar sağladığı ve halk müziği alanında oldukça etkili oldukları görüşünü doğrulamaktadır." şeklinde dile getirmiştir.

Alevi-Bektâşî kültürünün gelecek kuşakların mirası olmasındaki bir diğer unsur ise, Cem törenlerinin varlığı olmuştur. Bu tören, zâkirler eşliğinde yapılan sazı ve sözü içinde barındıran bir ibadettir. Öyle ki bu ibadetin oluşumuna öncülük eden bağlama, alevi inancının temelini oluşturmakta, kutsal olduğuna inanılmakta ve hatta "Telli Kuran" olarak adlandırılmaktadır. Bu adlandırma, sazda dile gelen melodilerin ve sözlerin kutsal olduğuna inanılmasından kaynaklandığı düşünülmektedir.

Alevi-Bektâşî kültüründen etkilenen sadece alevi âşıklar olmamıştır Sünnî âşıkların da etkilendiğini söylemek mümkündür. Sünnî âşıklar olarak bilinen, Âşık Sümmanî, Sefil Selimî, Âşık Ruhsatî, ... gibi birçok âşık, bu kültürden beslenerek önemli eserler bırakmışlardır.

Sefil Selimî: "İnsana Muhabbet Duydum Duyalı…" şiirinin bazı dörtlükleri ve mısralarında yer alan kodlar şunlardır;

"Bu Kızılbaş olmuş, yunmaz diyorlar
Kestiği haramdır yenmez diyorlar
Camiye mescide konmaz diyorlar
İmam Şah Hüseyin'e uydum uyalı

Ehl-i beyti sevdim dediler kusur"

Âşık Ruhsatî ; "Gam Kasavet Boydan Aştı Yürüdü" şiirinin bazı dörtlüleri ve mısralarında yer alan kodlar şunlardır;

"Gam kasavet boydan aştı yürüdü gamlar yine
Kerbela fikrime düştü geldi imamlar yine
Mah-ı Muharrem erişti yas ve matem günüdür
Firkat ile gözlerimden akıyor nemler yine

Şeksiz şüphesiz Yezit'tir bu ayda handan olan
Şimir Mervan değil midir aşkâre denîden olan
Bu davayı ehline sor ne bilsin nadan olan
Aşk-ı Kerbela'ya düşen yürükten gümler yine

Mansur gibi dara çeksen Kerbela'dan dönmenem

Ben bir ehl-i tarikatim ben azarım sana ne"

Milli folklor halk bilimi dergisinde ise Ruhsatî'nin Alevi-Bektâşî kültürünü oldukça benimsemiş olduğu bazı mısralarda ve dörtlüklerde görülmektedir.

"Acı tevek tatlı tevek cahiller kelâmıdır
Tavan bilir tarikatımız bal gibi Bektâşîyiz."

"Sen ne korkuyorsun Dede Bektâşî
Hünkar Hacı Bektâşî Veli oldukça
Elbette cennetin kapısın açar
Cömertlerin piri Ali oldukça"

Âşık Sümmanî'nin bazı şiirlerinin dörtlüklerinde ve mısralarında yer alan kodlar ise şunlardır;

"İrfanlık Olmaz (Öyle Kuru Dava)" şiirinde
"Alim huzurunda dilin mapus et"

"Keşfin damarına nazar eyledim" şiirinde
"Sümmani bir gedâ kırklar göçünde"

"Mürşid-i kâmile eyledim hizmet" şiirinde;

"Mürşid-i kâmile eyledim hizmet
Erenler babından olursa himmet"

Görüldüğü üzere Sünnî âşıklar şiirlerinde var olan kodlamaları, Alevi-Bektâşî kültüründen etkilenerek dörtlüklerinde ve mısralarında yansıttıkları görülmektedir.

Bu çalışmada Âşık Edebiyatının ve Alevî-Bektâşî kültürünün dönemsel süreçleri sınıflandırılmış, tablolaştırılmış ve resimlerle desteklenmiştir. Yapılan çalışma sonucunda ve elde edilen bulgular doğrultusun-

da; incelenen tezlerde, makale yayınlarında, dergilerde ve kitaplarda dönemin süreçlerini tablolaştırarak sınıflandırma konusuyla ilgili bir çalışma yapılmadığı ve gerekli dökümantasyonun oluşmadığı görülmüştür.

KAYNAKLAR

AKALIN, L. Sami. (1983). "Folklor ve Halk Edebiyatının Sınırları ve Yöntemleri Üzerine". Folklora Doğru Boğaziçi Üniversitesi Folklor Kulübü Süreli Yayını, S. 54.

AKKAYA, Nevin. (2010). "Âşık Tarzı Şiir Geleneğinde Halk Eğitimi". Dokuz Eylül Üniversitesi Buca Eğitim Fakültesi Dergisi, S. 27.

ARTUN, Erman. (2011). Âşıklık Geleneği ve Âşık Edebiyatı. Adana.

ARTUN, Erman. (1995). Ozandan Âşığa Halk Şiiri Geleneğinin Kültür Kaynakları. Çukurova Üniversitesi Türkoloji Araştırmaları Merkezi, S. 41.

ASLAN, Ensar. (2008). Türk Halk Edebiyatı. Ankara.

BAYRAK, Mehmet. (2005). Alevi- Bektaşi Edebiyatında Ermeni Âşıkları (Âşuğlar). Ankara.

BAYRAK, Mehmet. (2010). Dersim Koçgiri Katliamı. Ankara.

ÇANKAYA, Mahir. (2013). XX. Yüzyıl Âşık Edebiyatı Örneklerinde Aktüel Şiir Değerlendirmesi. Ankara.

DİZDAROĞLU, Hikmet. (1996). Halk Şiirinde Türler. Ankara.

GÜNDOĞDU, Cengiz. (2007). "Âşık Sümmanî'de Aşkın Metafiziği". İlmi ve Akademik Araştırma Dergisi, S. 18

HEZİYEVA, Şergiyye. (2010). "Tarihi Süreç İçinde Türkiye'de Âşıklık Ve Âşıklık Geleneği". Azerbaycan Devlet Medeniyyet ve İncesenet Üniversitesi Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi, S. 1.

IRZIK, Sibel. (1980). "Sözlü Edebiyatta Gelenek ve Kişisel Yaratış Sorunu". Folklora Doğru Boğaziçi Üniversitesi Folklor Kulübü Süreli Yayını, S. 51.

KABAKLI, Ahmet. (2008). Âşık Edebiyatı. İstanbul.

KAYA, Uğur. (2001). Şiirleri ve Türküleriyle Âşık Sefil Selimî. Sivas.

OĞUZ, M. Öcal. ve diğerleri. (2011). Türk Halk Edebiyatı El Kitabı. Ankara.

OĞUZ, M. Öcal. (2011). "Bektâşîlik Konteksinde Halk Şiiri". Milli Folklor Üç Aylık Uluslararası Halkbilimi Dergisi, S. 43.

ONATÇA, AYIŞIT. Neşe. (2007). Alevi-Bektâşî Kültüründe Kırklar Semahı Müzikal Analiz Çalışması. İstanbul.

SAY, Ahmet. (2005). Müzik Ansiklopedisi. Cilt II. Ankara.

ŞENEL, Süleyman. (1997-98). Türk Halk Musikisi Bilgileri Ders Notları. İstanbul.

ULUSOY, A. Celalettin. (1988). Pir Dergâhından Nefesler. Ankara.

YILAR, Ömer. (2007). Halk Bilimi ve Eğitim. Ankara.

İNTERNET YAYINLARI

(http://www.asikremzani.net/ozanlar/Ozan_Guzide_Ana_Katibi.html)